

Dakako, takvih bi se lokativa lako našlo još mnogo po Ilijadi i Odisiji, po Eneidi i po Ovidijevim pjesmama, pa po prijevodima dramskih djela (osobito Shakespearovih), a — naravno — i u naših pjesnika (»Slaga, tko reče, da smo lovor-grana, melem na rani, duga u *oblaku*«, Nazor), no ja sam bilježio samo akcentuirane primjere po izdanju spominjanih epova od 1948. odnosno 1950. (pregledao i priredio Stjepan Ivšić).

Za nas, koji radimo na akcentuiranim tekstovima, ovo su nesumnjive ljepote, i lišavati jezik takvih mogućnosti, značilo bi najmanje činiti zločinstvo na poeziji. No i zatvarati oči pred činjenicom, da se jezik u stano- vitim područjima razvija u smislu traženja, koja postavljaju novatori, bilo bi jednako besmisleno. Zato pred opasnošću, da će biti uzakonjeni samo »novi« akcenti, treba radosno pozdraviti zaključak Pravopisne komisije, da se i ovi »starinski, zastarjeli, mrtvi« lokativi kodificiraju pored novih. Kodificirati ih valja, međutim, na prvom mjestu u pravopisnom rječniku, da se održi sprijeda pokazana veza s njihovim korespondentnim jednosložnim tipovima, u kojima bismo inače također morali staviti dublete, na pr. lokativ *dõmu* i *dõmu*. Pitanje je samo u tome, mogu li se baš sve riječi iz spomi- njanij kategorija svesti pod zajednički nazivnik. Što se nas na Kazališnoj akademiji tiče, naša je potreba, da ih bude što više, pogotovu za poeziju. Pritom nismo protivnici ni novih oblika — pokazao sam, uostalom, da ih je, kad mu je zatrebalo, uzimao i Maretić — koji nam pružaju nove izra- žajne mogućnosti. A izražajnosti u našem radu nikad previše!

NEŠTO O SROČNOSTI

Zvonimir Junković

»Meni ne pomaže nikakva historijska statistika: *koliko je znamenitih ljudi bilo loši učenici i nesretni ljubavnici.*«

Premda je ovu rečenicu napisao jedan od poznatijih naših prevodilaca, nije teško posumnjati u njenu pravilnost. Smutnju je izazvao prilog *koliko*, koji je naveo pisca, da glagolski dio predikata (*je bilo*) stavi u jedninu. Kako je imenski dio predikata (*loši učenici i nesretni ljubavnici*) ostavio u mno- žini, nastala je čudna mješavina, koja pomalo zbunjuje čitaoca i čini reče- nicu neobičnom. Prije nego kažem, što je u ovom slučaju trebalo uraditi, moramo vidjeti, kako se općenito ponaša predikat, ako je subjekt prilog ili njemu slična riječ.

Pravila o slaganju riječi (sročnosti, kongruenciji) znaju ponekad biti prilično složena, naročito onda, kad oblik neke riječi nije u skladu s njenim značenjem. Ako prema takvoj riječi treba složiti druge riječi u rečenici,

mogu se javiti različite neprilike: jednom prevlada slaganje po gramatici, drugi put po smislu, treći put dođe do ukrštavanja jednog i drugog, te nastane ono, što je Maretić nazvao »sintaksnom smjesom«.¹ Na takve ćemo poteškoće naići i kod priloga količine: *koliko, toliko, nekoliko, malo, mnogo, manje, više, najviše* i t. d.

Prilozi su nepromjenljive riječi, pa glagol uz njih stoji u jednini, a pokretna je riječ srednjega roda (*dosta je izgubljeno, mnogo je prošlo*). Tako se vlada i predikat uz priloge količine, kad ovi dolaze u zajednici s imenicom (zamjenicom), koja u takvim primjerima stoji u genitivu množine (*koliko je ljudi došlo, jutros ih je bilo manje nego jučer*).

Danas su i brojevi *pet, šest, sedam*... nepromjenljive riječi, pa i za njih vrijede ista pravila. Kaže se: *ustalo je trideset momaka, šest divizija je uništeno*. Nekada su se, doduše, brojevi od *pet* dalje deklinirali i vladali kao imenice ženskoga roda, za što ima potvrda u starih pisaca: Krv prolio s *petih* rana (Akademijin Rječnik IX, 807), *Za onu pet dukat*... da nam dadu (ARj. IX, 808), *Gdi je gospodin bog dao ovu pet zapovijedi?* (ARj. II, 348). U toku razvitka našega jezika ti su brojevi izgubili osobine imenica, te su, prema tome, prešli isti razvojni put kao i neke imenice količine (većina, sila, masa), koje su poprimile svojstva priloga (*skupila se sila svijeta, ali: sila se naroda sabralo*).

Iako su izrazi *koliko ljudi, trideset momaka, šest divizija* po gramatici srednjega roda i u jednini, oni zapravo znače množinu i različitog su roda. Zato i predikat uz te izraze može stajati u množini, a rod pokretnih riječi određuje imenica vezana s brojem, odnosno prilogom: *više ljudi više uraditi mogu, trideset odbornika pažljivo su slušali izlaganje, većina tih stranaca dobro poznaju naš jezik*.

U novijim gramatikama našega jezika² ne ćemo naći odgovor na pitanje, u kojim slučajevima dolazi jedan, a u kojima drugi način slaganja. Maretić se zadovoljio konstatacijom, da postoje dva načina slaganja, a Florschütz i Brabec kažu općenito, da je prvi način običniji i češći. Nešto odlučnije odgovorio je na to pitanje Stevanović: »Slaganje predikata s osnovnim brojevima od pet nadalje je dvojako. Njihov predikat obično stoji u obliku jednine srednjeg roda... Ali je isto tako obično i pravilno³ kad se predikat upotrebi u množini onoga roda koga je imenica na koju se broj odnosi« (str. 323.). Na temelju toga mogli bismo zaključiti, da je sasvim svejedno, hoće li predikat stajati u jednini ili u množini, jer je jedno

¹ T. Maretić, Gramatika i stilistika hrv. ili srp. knjiž. jezika, Zagreb, 1931., str. 371.

² T. Maretić, op. cit., 374-376, 377-378. J. Florschütz, Gramatika hrv. ili srp. jezika, Zagreb, 1940., 138-139. Brabec-Hraste-Živković, Gramatika hrv. ili srp. jezika, Zagreb, 1954., 206-207. M. Stevanović, Gramatika srpskohrv. jezika, Beograd, 1951., 323-324.

³ Ovdje istaknuto.

i drugo pravilno (iako je prvi slučaj češći i običniji); dalje, da se jednina u svakom slučaju može zamijeniti množinom (i obratno), a značenje će rečenice pritom ostati isto; napokon, da se rečenica, koju smo citirali u početku, uopće ne protivi gramatičkim pravilima. Ali primjeri,⁴ koje ću navesti, pokazuju, da gramatičari nisu u pravu.

Ima, naime, slučajeva, kad jasnoća rečenice zahtijeva, da predikat bude u jednini: *Već je prošlo* devet godina. Oblasti bijahu odvojene i velike, i najviše ih *bijaše uzeto* od Grčke. U tvornici se *pojavilo* dvadesetak novih radnica. Više se delegacija *izjasnilo* za obustavu eksperimenata neuklearnim oružjem. — Kad bismo u ovim rečenicama upotrebili množinu, one bi zvučale čudno, a nekima smisao ne bi bio posve jasan: U tvornici se *pojavile* dvadesetak novih radnica. Više se delegacija *izjasnile* ... (nezgrapno). *Već su prošle* devet godina (i nehotice pomišljamo, da se radi o djevojkama, koje su prošle devet godina). Florschütz navodi, doduše, sličan primjer: *Prodoše* zimus sto godina (str. 138). ali tu bi mnogo običnija i jasnija bila jednina. Tada bi, naime, svakome odmah bilo jasno, da je izraz *sto godina* subjekt.

Ako je predikat prelazni glagol, a u rečenici nema objekta, ili je on u množini, bolje će biti, da takav predikat dođe u jedninu: Na ovoj njivi *radilo je* petnaest zadrugara. Na izgradnji pruge *radilo je* najviše omladinaca iz Hrvatske. — Smisao rečenice zahtijeva jedninu naročito onda, kad se radi o glagolu, koji može biti i prelazan i neprelazan: Oko njega posjeda dvanaest sveštenika. — Ako ovdje upotrebimo množinu i kažemo *posjedaju*, onda se vrlo lako može shvatiti, da izraz *dvanaest sveštenika* nije subjekt, već objekt. Maretić (str. 378.) navodi primjer iz Vukova Rječnika: nekoliko ljudi *mogli su* pisati kojekako, ali i taj primjer nije naj sretniji (izraz *nekoliko ljudi* u prvi čas shvaćamo akuzativno). Kako može biti nezgodno, kada pod spomenutim okolnostima glagol stoji u množini, pokazuju ovi primjeri: Nekoliko naglih uspjeha *može* izbrisati neugodna sjećanja na prošle neuspjehe. U ovom *je* kazalištu *glumilo* više znamenitih ljudi. — Stavimo li predikat u množinu, smisao će biti nejasan, jer ne ćemo više znati, što je u rečenici nominativ, a što akuzativ (nekoliko naglih uspjeha *mogu* izbrisati sjećanja na prošle neuspjehe, u ovom *su* kazalištu *glumili* više znamenitih ljudi).

Kad je broj ili prilog odvojen od imenice (zamjenice), na koju se odnosi, predikat će stajati u jednini: Novijeh vojvoda *postavljeno je* u nahiji požarevačkoj sedam. Izuzetaka od pravila *našlo se* mnogo. U poljoprivredi *našlo ih je* zaposlenje devet, a u tvornici ih *se namjestilo* osam. — Isti je slučaj, ako je glagolski dio predikata neposredno vezan uz broj ili

⁴ Primjeri su većinom uzeti iz spomenutih gramatika, a neke sam zabilježio slušajući govorne emisije zagrebačke radio-stanice.

prilog, t. j. ako enklitika stoji između priloga (broja) i imenice: *Koliko je ljudi obavljal*o taj posao prije? *Šest je* naših radnika *otišlo* na dopust još prošlog mjeseca. *Mnogo je* naših kritičara *ocijenilo* ovu knjigu sasvim nepovoljno. — Ova je pojava razumljiva, jer prilog (broj) sam po sebi traži jedninu, a množinu jedino onda, kada čini cjelinu s imenicom, na koju se odnosi. Ako ga odvojimo od te imenice, prevladat će slaganje po gramatici.⁵

Međutim, postoje i takve rečenice, u kojima će potreba za jasnoćom smisla tražiti predikat u množini. Takve su na pr. one rečenice, u kojima dolazi prelazni glagol, a objekt stoji u jednini i oblikom se ne razlikuje od nominativa. To vrijedi za objekte kao *momčad*, *narod*, *društvo*, »*Dinamo*«, »*Hajduk*« i t. d., dakle za imenice, koje znače kolektiv: *Narod mogu osramotiti* nekoliko pojedinaca. *Društvo upropaste* pet, šest nediscipliniranih članova. — Ne će biti jasno, što je subjekt, ako predikat stavimo u jedninu (*narod može osramotiti* nekoliko pojedinaca, *društvo upropasti* pet, šest nediscipliniranih članova). Isti slučaj može nastati, kad uz prilog (broj) stoji imenica, koja u prenesenom značenju označuje nešto živo: *Nekoliko kuća gnjave* čitavo selo.

Zgodnije će biti, ako upotrebimo množinu i u takvim rečenicama, u kojima je predikat neposredno vezan za neku imenicu u množini: Njih nekoliko *razlete se* kao odabrani bravi. Onih pet napuštenih žena *plakale su* kao udovice.

Kad je imenski dio predikata pridjev, pa ga upotrebimo u srednjem rodu jednine, on vrlo lako može dobiti priloško značenje i promijeniti smisao rečenice: Na stanici *su* pet njegovih rođaka *ostale* dugo, *tužne* i *zamišljene* (na stanici *je* pet njegovih rođaka *ostalo* dugo, *tužno* i *zamišljeno*, — drugo značenje). *Šest* primjeraka toga rijetkoga izdanja *ostali su jedini* u Zagrebu (*ostalo je jedino* u Zagrebu, — drugo značenje). Ovih nekoliko japanskih pjesama *zovu se tanke* (*zove se tanko*, — besmislica). Stoga će i u takvim rečenicama biti bolje, da predikat stoji u množini.

Ali nas naročito zanima, što se zbiva s glagolskim dijelom predikata onda, ako je subjekt koji od spomenutih priloga i brojeva, a imenski dio predikata imenica u nominativu množine. Premda takvi slučajevi dolaze u praksi dosta često, gramatike o njima ništa ne kažu.

Opće je pravilo u našem jeziku, da glagolski dio predikata stoji u množini, ako je u množini njegov imenski dio, makar subjekt bio u jednini: *Sav narod*, koji vidjesmo, *jesu* ljudi vrlo *veliki*. *Trećina vas* neka *budu* *vratari*. *Junaku su* dobar konjic *krila*. — Maretić u svojoj Gramatici (§ 426a) navodi, doduše, nekoliko rečenica, u kojima glagol stoji u jednini, a imenski dio

⁵ Pravila o sročnosti uopće pokazuju, da je blizina, odnosno udaljenost pojedinih rečeničnih dijelova, koji se međusobno slažu, važan činilac. Ako su ti dijelovi u neposrednoj blizini, prevladava slaganje po gramatici, a ako su udaljeniji, slaganje po smislu: Iz rijeke *izide* sedam krava debelih i lijepih te *stadoše* pasti po obali.

predikata u množini, ali i u tim bi rečenicama množina bila običnija.⁶ Florschütz takve primjere ne spominje, već kaže izriječno: »Ako je subjekt u jednini, a predikatna imenica u množini, onda se spona slaže s predikatnom imenicom« (str. 136.).

Ako se spona mora složiti s predikatnom imenicom u množini i onda, kada je subjekt *i gramatički i po smislu* u jednini, to će još više vrijediti za one slučajeve, u kojima kao subjekt dolaze brojevi od pet dalje, prilozi i imenice količine. Te su naime riječi, udružene s imenicom u genitivu množine, u jednini samo po gramatici, ali po smislu, kao što smo vidjeli, znače množinu. U takvim dakle rečenicama i imenski dio predikata, a *djelomično* i subjekt, zahtijevaju, da glagolski dio predikata dođe u množinu. Praksa potvrđuje ovaj teoretski izvod: Većina iliraca *bili su* kajkavci. Najviše žena istovremeno *su* i radnice i domaćice. Devet studenata na toj grupi *bili su* stipendisti industrijskih poduzeća. Nekoliko većih mjesta u tom kotaru ujedno *su* i kulturna središta. — Nikako ne bi valjalo, kada bismo u tim primjerima glagol stavili u jedninu.

Sada možemo zaključiti: Istina je, što kažu gramatike, da slaganje uz brojeve od pet dalje, priloge i imenice količine može biti dvojako, ali se ne može reći, da je jedno i drugo slaganje »isto tako obično i pravilno«. Pokazali smo, da je u jednim rečenicama običniji jedan, a u drugim drugi način. U nekim je opet rečenicama moguć samo jedan način slaganja: ili po smislu, ili po gramatici.

Ako sada pokušamo riješiti problem rečenice, koju smo naveli u početku, naći ćemo se u neprilici. S obzirom na to, što je u njoj imenski dio predikatna imenica, odnosno dvije imenice, u nominativu množine (loši *učenici* i nesretni *ljubavnici*), morao bi glagolski dio predikata stajati u množini. Ali s obzirom na to, što je u njoj enklitika neposredno vezana uz prilog (koliko *je* znamenitih ljudi), morao bi glagol stajati u jednini. Zaista, ne zvuči najbolje, kad kažemo: koliko *su* znamenitih ljudi *bili* loši učenici i nesretni ljubavnici (iako je to, po mom mišljenju, bolje od prevodiočeve stilizacije). Da bismo problem konačno riješili, moram staviti još jednu malu napomenu.

Prilozi *koliko, toliko, malo, mnogo, manje, više, najviše* postali su od zamjenica, odnosno pridjeva: *kolik, tolik, mali, mnogi*... Postavši prilozi, neki su od njih zadržali u većoj mjeri značenje riječi, od koje su postali (izrazi *mного žena, toliko ljudi* znače uglavnom isto što i *mnoge žene, toliki ljudi*), a neki su to značenje modificirali (*malo žena, više ljudi* nije isto što i *male žene, viši ljudi*). Ako iz bilo kojega razloga uz priloge količine

⁶ To su ove rečenice: hrana njegova *bijaše* skakavci i med divlji (386), narodna je muzika srpska gadlje... i gusle... (ibid.), njihova *je* danas prava zemlja ili domovina dalmatinska ostrva i gdjekoja primorska mjesta (387), Danilo veli, da joj *je* dvor *bio* Brnjaci (ibid.).

moramo upotrebiti predikat u množini, a rečenica zbog toga postaje nezgrapna, još uvijek nam ostaje jedna mogućnost da spasimo i njen oblik i sadržaj: prilog količine možemo zamijeniti zamjenicom ili pridjevom. To ćemo, naravno, moći da učinimo samo onda, ako se značenje priloga poklapa sa značenjem zamjenice, odnosno pridjeva.

Prevodilac bi — prema svemu, što smo o sročnosti kazali u ovom članku — najbolje učinio, da je svoju rečenicu napisao u ovom obliku:

Meni ne pomaže nikakva historijska statistika: *koliki su znameniti ljudi bili loši učenici i nesretni ljubavnici.*

VOKATIV LIČNIH IMENA I PREZIMENA

Milan Šipka

Oblik vokativa ličnih imena i prezimena nije jednak u govoru različitih pisaca. Naročito se često miješaju oblici vokativa ličnih imena ženskog roda i ličnih imena i prezimena stranog porijekla.

Naše školske gramatike uzgredno i vrlo malo pišu o ovom pitanju. Zato u štampi i postoje neujednačeni oblici. Trebalo bi izvesti neka pravila za tvorbu vokativa ovakvih imenica, to više, što u dobru štokavskom govoru pravilnosti ima.

Rekoh, da se najviše miješa — bolje reći: griješi — u upotrebi vokativa ženskih ličnih imena. (Ovdje se ubrajaju i muška imena sa ženskim završecima.)

Postoje tri nastavka za vokativ ovih imenica:

1. -o (Stâno, Brâno, Gôgo, Pâjo: nom. Stâna, Brâna, Gôga, Pâja);
2. -a, t. j. kao u nominativu (Stânka, Brânka, Gôrdana, Ôstoja);
3. -e (Anice, Rûžice, Jôvice: nom. Anica, Rûžica, Jôvica).

Pitanje je, koje imenice treba da imaju nastavak -o, kod kojih je vokativ jednak nominativu, a kojima u ovom padežu treba dodati -e.

Prema »Gramatici hrvatskoga ili srpskog jezika« (pisci: Brabec, Hraste, Živković) nastavak -o imaju, osim drugih »i imenice od dragosti od ličnih (i općih) imenica: Mîlo, Mâto, Pêro, Mâro, Dôro, Rûžo . . .«; nastavak -a, t. j. kao nominativ »neskraćena lična imenica (koja se bar kao takva osjećaju): Ânka, Drâginja, Mârija, Lûka, Jêlka, Mîlka, Ilija, Siniša, Vlàdeta . . .«; nastavak -e dobivaju »imenice (od tri sloga i više) na -ica: Anice, Mîrice, Rûžice . . . Muška imena na -ica imaju vokativ jednak nominativu: Grujica, Novica, Radojica . . ., ali se upotrebljava i vokativ na -e: Jurice, Jovice, Tomice . . .« (Citirano prema izdanju 1952. god., str. 56.)